

UDC: 271.222(497.11)-726.2:929 Danilo, gornjokarlovački episkop(049.3)
DOI: 10.19090/gff.v49i2.2545
orcid.org/0009-0003-1984-481X
Приказ

СРБИ У ХРВАТСКОЈ 18. ВЕКА

(Горан Васин, Владика Данило Јакшић и Карловачко владичанство,
Нови Сад: Епархија горњокарловачка – Издавачка установа
Мартириа 2024, стр. 212)

Књига Владика Данило Јакшић и Карловачко владичанство објављена је 2024. у Новом Саду, уз благослов Епархије горњокарловачке и издавачке установе Мартириа. Књигу сачињавају предговор те 6 поглавља, а аутор, Горан Васин, редовни је професор Филозофског факултета у Новом Саду, на разнородним предметима посвећеним националној модерној историји.

У кратком Предговору (стр. 7–8) аутор подвлачи чињеницу да је историја Срба у Хрватској и Славонији у 18. веку уједно и историја Карловачке митрополије. Срби су се у Монархији суочавали са опасностима унијаћења и однарођавања, а њихове жалбе и молбе за заштитом двор је често игнорисао. Након пада српске средњовековне државе под Турке, православље је остало једини кохезивни елемент Срба. Походи династије Хабзбург против Турака у директној су вези и са Србима, будући да су они били на путу деловања и политике Хабсбурговаца, те су за Србе каткад били од користи, но чешће на штету. Аутор напомиње да је владика Данило Јакшић био један од најугледнијих архијереја Митрополије у 18. веку, прегорно посвећен заштити Срба од унијаћења и њиховом заједништву, будући да су, као народ настањен на периферији две државе, често били изложени великим жртвама. Определивши се да кроз живот владике Данила Јакшића прегледно предочи и хабзбуршку политику према српским елитама у 18. веку, те ток црквено-народних сабора Карловачке митрополије, аутор је успео да представи саму срж историје Срба на подручју Монархије 18. века. Прилози за проучавање историје Карловачког владичанства (стр. 125–128) и Извори и документа значајни за проучавање историје Срба (стр. 159–196) обухватају пописе, историјске изворе и грађу, односно оно што је неопходно да се читаоцима пружи дубљи увид у тему и време деловања

владике Данила Јакшића.

Прво поглавље – *Хабзбуршка монархија: успон и однос према српским елитама* (стр. 11–38) – аутор започиње прегледом историје династије Хабзбург, у наредним вековима једне од најутицајнијих династија у Европи. Срби ће сплетом историјских околности рано доћи у контакт са овом династијом и она ће у значајној мери обележити и њихову историју. Монархија је у 18. веку већ била сила у успону, а Велики бечки рат (1683–1699) јој је тај статус и званично осигурао. Склапањем Карловачког мира Хабзбурзи су стекли важну политичку предност над Турцима. Географски фактор добрим је делом условљавао политику Монархије према југоистоку Европе, те су се Хабзбурзи њом обилато и успешно служили и онда кад им географски положај није ишао у прилог. Поред тога, ову династију су важним актером у европској политици начинила и тактична склапања брачних споразума са другим династијама, чије ће поседе Хабзбурзи почети да наслеђују. Г. Васин напомиње да је аустријска грана Хабзбурга покушавала да се укључи у ширу европску политику 16. и 17. века, али су јој озбиљни супарници на европском континенту били Француска, као и протестантизам. Такво стање ће у једном делу Европе озбиљно условљавати и политику династије према Османском царству и Србима. Аутор истиче да су Срби после пада Деспотовине (1459) и нестанком сремских Бранковића изгубили своју елиту, што је за последицу имало немогућност дефинисања идеје о обнови државе и стварање институција. Тек ће обнова Пећке патријаршије (1557) омогућити стварање епархија на просторима насељеним Србима и на тај начин обезбедити њихово духовно јединство. У дипломатији која је претходила сукобима Беча и Порте, Патријаршија је постајала све важнији фактор, јер се рачунало да ће имати пресудан утицај у подизању устанка против Турака. Тридесетогодишњи рат (1618–1648) довео је и до учешћа српских војника из Војне границе, потом награђених доношењем српских статута, којима је у писаној форми дефинисан положај граничара и њихових права као заједнице која ратује за Хабзбурге. Срби ће касније веома полагати наде на чињеницу да су генерацијама били одани династији и борили се за њене интересе.

Аутор у наставку поглавља назначавача да Карловачки мир није решио положај Хабзбурга на Балкану, али да им је знатно побољшао позиције према Порти. Срби су током Великог бечког рата били принуђени на сеобу (1690) под заштитом хабзбуршког цара Леополда I. Привилегије дате Србима условиће и односе Срба и Мађара, који су се надали рекатолизацији. Иако је притисак унијаћења био веома јак, патријарх Арсеније III Црнојевић успео је

да оформи јачу црквену организацију и да, колико је могуће, окупи и заштити интересе Срба. Аутор истиче да је географски фактор и у српском случају представљао проблем њиховом окупљању у Монархији, јер су Срби живели на рејону од Баната све до Славоније, Лике и Далмације. Остајали су верни Бечу у наредним ратовима како би заштитили свој положај гарантован привилегијама, па су узели и активног учешћа у војсци Евгенија Савојског у Другом аустријско-турском рату (1716–1718). Управо у томе треба тражити и узроке турског спаљивања манастира Крушедол. Аутор закључује да је Пожаревачки мир (1718), којим је Аустрија добила северну Србију, означио почетак њене урбанизације и европеизације. У северној Србији су тада посебну улогу имали српски трговци, као веза између Беча и Цариграда. Самим тим се ту и развила идеја о коначном ослобађању од Турака. План Арсенија IV Јовановића Шакабенте такође сведочи о тој чињеници. Међутим, наредни рат (1737–1739) окончао се тешким поразом Хабзбурга. Склапање Београдског мира, којим је Аустрија морала да врати назад Београд Турцима, условио је и Другу сеобу Срба. Аутор истиче да се границе после тога све до 1878. неће мењати, те да су отада Срби почели сматрати Хабзбурге као важан чинилац у њиховом ослобођењу од Турака. Поред тога, нека већа досељавања Срба убудуће нису била толерисана како они не би постали доминантна групација на периферији. Г. Васин назначав да је такав приступ посебно уочљив после пропасти Првог српског устанка (1813). Додатно закључује да је постало јасно да ће Срби морати да се ослоне на сопствене снаге у борби за ослобођење, а управо ће Карловачка митрополија имати пресудну улогу у јачању српског идентитета.

Наредно поглавље, под називом *Карловачка митрополија и њене институције – Српско питање у Хабзбуршкој монархији у другом 18. веку* (стр. 39–84), аутор посвећује најважнијој институцији Срба у Хабзбуршкој монархији и њеном положају. Митрополија је била гарант српских права у Монархији, а привилегијама из 1690, 1691. и 1695. године Срби су добили најосновнија права, чак и у контексту тог времена, а нека од њих су слобода вероисповести, слободно бирање епископа и вршење канонске визитације. Г. Васин истиче да ни у новом окружењу за Србе није било мира: у годинама Ракоцијевог устанка (1703–1711) борили су се на страни Беча, у нади да ће тиме добити и проширење својих привилегија. Потом износи гледиште по ком је двор сматрао да би духовно јединство Срба значило и политичко јединство, те управо стога, у годинама после Пожаревачког мира, Беч није пристајао на уједињење Карловачке и Београдске митрополије. Везе са Пећком патријаршијом и кратко уједињење две митрополије под Мојсијем

Петровићем не упућују да су Срби били нелојални династији, него да су само поштовали канонска правила. Београдски мир ће решити и овај проблем између двора и Карловаца, јер ће одлукама мира Београд бити предат назад Турцима.

Убрзо је двор почео поново да сужава привилегије доношењем Деклараторија, па су митрополити инсистирали да проблеме које је то повлачило за собом решавају лично у Бечу, што је изискивало велике трошкове. Г. Васин наглашава да је реч о протоколу те државе, на који се веома полагало, а да је српска елита морала да прихвати такве обрасце деловања како би могла уопште да се нада очувању свог статуса и привилегија. Митрополија је пак уложила озбиљну енергију у ктиторску делатност како би и на тај начин добила потврду свог положаја. Аутор са друге стране наводи да ова спољашња обележја нису увек успевала да заштите Србе у потпуности, с обзиром да су им реформама привилегије биле знатно сужене. Верске привилегије и толеранција новим корпусом државних закона нису били довољни предуслови заштите и даљег развоја институција. Г. Васин закључује ово динамично поглавље ставом да је најбољи показатељ угледа Митрополије међу Србима тај што је устаничка Србија редовно одржавала контакт с митрополитом Стефаном Стратимировићем и слушала његове савете. Тако у пуној мери почињемо да разумемо значај ауторове тезе да је, захваљујући Митрополији, јачало и уверење да ће једног дана бити могуће и обновити српску државу.

У трећем поглављу, насловљеном *Карловачко владичанство, владика Данило Јакшић и борба за очување српског идентитета* (стр. 84–122), аутор наглашава да су период између 1683. и 1739. године Срби провели махом у ратовима и устанцима, што је свакако доносило велике људске и материјалне губитке. Кроз читав 18. век притисак унијаћења је био такође озбиљан. Управо у том контексту битно је име епископа Данила Јакшића, једног од најважнијих архијереја Карловачке митрополије 18. века. Његово име везујемо за Карловачко владичанство, веома значајно за положај Срба у Хрватској и Славонији. Данило Јакшић наследио је митрополита Павла Ненадовића на месту горњокарловачког епископа. После његовог избора за митрополита 1749, Данило Јакшић је потврђен за владика Карловачког владичанства. Г. Васин истиче да је Јакшић растао у манастиру Гомирје и да се као врло млад упознао са начином функционисања цркве. Од почетка је био суочен са озбиљним притисцима, попут смењивања српских официра и постављање немачких, а у процесу даље милитаризације Војне границе, што је доводило до побуна Срба. Сва та таласања владика Јакшић морао је лично

смиривати, знајући да би у супротном реаговала војска. Друго поље његове делатности била је борба против унијаћења. Притисци су остали непромењени и владикама није било дозвољено да протестују. Тако је владици Данилу Јакшићу било забрањено да одлази у Жумберак. Аутор на основу ових чињеница истиче да Срби ни тада, а ни касније у 19. веку, нису чинили велики проценат становништва у Монархији, па се већа пажња обрађала важнијим питањима у вођењу државе него што је то било унијаћење. Такође наглашава да у сиромашној и клерикалној периферији Монархије закони и Привилегије нису могли бити у пуној мери поштовани.

Следе потом подробна анализа црквено-народног сабора из 1769, те последње године живота владике Јакшића. Иако је имао већину гласова, вољом двора није био изабран за митрополита. Како Васин истиче, разлог је било незадовољство Беча поступцима митрополита Павла Ненадовића, односно сумња да је његов штићеник, владика Данило, сличан свом претходнику. Иако разочаран, владика је и надаље неуморно бранио интересе православних у својој епархији, па је тако чак решавао спор Срба са Грцима у Трсту. Ово је утицало да га његови поданици после пуно година које је провео служећи као епископ (1751–1771) запамте као човека који је одржао нормално функционисање епархије и да је дух православља подигао на виши ниво.

На концу, сегмент насловљен *Уместо закључка* (стр. 123–124), наглашава да се кроз вредност деловања владике Данила Јакшића најбоље увиђа и драгоценост Карловачке митрополије за историју Срба. Црква се налазила у тешком положају између двора, унијаћења и притисака на Србе у Војној граници, па је Митрополија свој ауторитет мудро јачала залагањем за своја права и оданошћу династији. Митрополити су управо на тај начин настојали да остваре своје захтеве усмерене на заштиту православља и идентитета Срба. То се најбоље види на примеру владике Данила Јакшића, који је у свести Срба остао и данас упамћен као светац.

Аутор монографије *Владика Данило Јакшић и Карловачко владичанство*, професор Горан Васин, приказао нам је живот личности од великог значаја за историју Срба у Хабзбуршкој монархији 18. века. Током читавог тог века није било значајније црквене личности а да дворски кругови нису били фокусирани на њену делатност. Срби су морали пажљиво да поступају како своја тешко стечена права и положај не би угрозили. Аутор је у форми синтезе – најпре кроз историју династије Хабзбург, где је расветлио контекст прилика у Европи од директног утицаја на Србе, уклопио и историју Карловачке митрополије у 18. веку. Након наречене две обимне

целине, уз драгоцену и поједина нова запажања о улози Митрополије у том веку, следи трећа, о делатности Данила Јакшића као епископа. На основу изнесених чињеница, намеће се неумитан закључак да Јакшићево име и биографија у историји ове институције на просторима Хрватске и Славоније завређују важну улогу и место.

Павле Петковић*

---

* pavle.petkovic@ff.uns.ac.rs